

LUPTA ROMÂNILOR DIN BANAT ȘI CÂMPIA ARADULUI PENTRU BISERICĂ ȘI ȘCOALĂ NAȚIONALĂ (1814-1816). CÂTEVA DOCUMENTE

Costin Feneșan*

Cuvinte cheie: Banat, Lipova, Preparandia din Arad, Dimitrie Țichindeal, Moise Nicoară

Keywords: Banat, Lipova, Preparatory school for teachers at Arad, Dimitrie Țichindeal, Moise Nicoară

The Struggle of the Romanians from the Banat and the Plane of Arad for National Church and School (1814–1816) – Some Documents

(Abstract)

Starting from seven documents preserved at the Library of the Romanian Academy in Bucharest among the papers of Moise Nicoară, the study is focusing on two essential goals of the Romanians in the Banat and the Plane of Arad. The main was the election of a Romanian Bishop at Arad as leader of the national movement in opposition to the superior Serbian orthodox church-hierarchy at Karlowitz. At the same time and no less important was the struggle lead by Dimitrie Țichindeal and Moise Nicoară to sustain the development of the newly established (1812) Preparatory school for Romanian teachers at Arad (*Preparandia*) face to the machinations inspired by the Serbian school-inspector Uroš Nestorović with blessings from Stefan Stratimirović, Metropolit at Karlowitz. The clash over the church-language at the orthodox church in Lipova (as described by five documents from 1815–1816) is to be considered as part of the confrontation between the Romanians and the lower and higher Serbian clergy for national-religious and educational autonomy in the larger frame of the Habsburg Monarchy.

În cursul perieghzelor noastre prin arhive am avut surpriza plăcută să redescoperim corespondența și manuscrisele lui Moise Nicoară, unul din fruntașii luptei românilor din Banat și Câmpia Aradului pentru emancipare național-bisericească și școală românească în primele două decenii ale secolului al XIX-lea. Ne era cunoscut faptul că, cel puțin documentele până la 1825 (anul în care Nicoară s-a stabilit definitiv în Țara Românească), fuseseră puse în valoare de Cornelia Bodea într-o monografie consistentă și foarte bine documentată¹. La acea vreme (1943), lăsamântul scris al lui Moise Nicoară (mort la București în 1861) se afla în păstrarea Bibliotecii Academiei Române după ce, mai întâi, în 1874, fusese depus la Muzeul Național de Antichități. De acolo fusese transferat, în 1903 și 1909, prin Înalt Decret Regal, Academiei Române, unde a fost legat în 15 volume. Unul dintre acestea, conținând scrisori din 1804–1851, s-a pierdut după evacua-

rea la Moscova în 1916². În cursul cercetării sale deosebit de temeinice, Cornelia Bodea a parcurs corespondența lui Nicoară și alte manuscrise ale acestuia din 11 volume rânduite și inventariate în Colecția de manuscrise a Academiei Române³. În anexa monografiei dedicate lui Nicoară, Cornelia Bodea a publicat 141 de documente, mai ales cele păstrate în manuscrisele 2439, 2443 și 2445. După 1948, când rosturile Academiei Române au fost date peste cap de dictatura comunistă, colecțiile de preț ale înaltului for științific au avut, la rândul lor, de suferit. Din rațiuni străine de orice temei de gestionare științifică a tezaurului de documente și manuscrise aflate în păstrare, personalul Bibliotecii Academiei a efectuat în mod cu totul arbitrar recotări și dislocări ale materialului documentar. Fără indispensabilele liste de corespondență și, poate mai grav, în lipsa unui inventar oricât de sumar, volumele (manuscrisele dinainte de 1948) cuprinzând corespondența și alte piese documentare din arhiva personală a lui Moise Nicoară au fost con-

* Cercetător independent; e-mail: costinfenesan@yahoo.com

¹ Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1785–1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana, Arad, [1943]*.

² *Ibidem*, 8.

³ Este vorba de manuscrisele 2436, 2437, 2439, 2440, 2442, 2443, 2444, 2445, 2449, 3455 și 4645.

damnate la o uitare de aproape 70 de ani, fiind sustrate astfel posibilității de a fi cercetate de cei interesați. Doar întâmplarea a făcut ca, în vremea în care documentele Nicoară s-au aflat în custodia Arhivelor Naționale ale României, să putem regăsi mai multe piese din fostele manuscrise 2442 și 2445. Am constatat că unele dintre acestea, chiar dacă prezentau o certă însemnătate pentru istoria luptei de emancipare național-bisericească și școlară a românilor din Banat și Câmpia Aradului, nu fuseseră avute în vedere de Cornelia Bodea în amintita monografie dedicată lui Moise Nicoară. De aceea socotim de datoria noastră să le dăm acum la iveală, iar aceasta cu atât mai mult cu cât confirmă și întregesc ceea ce se știa până în prezent.

După 1690, în temeiul așa-numitelor „privilegii ilirice”, rosturile bisericești ale românilor din Ardeal, Maramureș, Crișana și Câmpia Aradului, iar după 1718 și ale celor din Banat, au fost încredințate ierarhiei ortodoxe sârbe sub conducerea mitropolitului de la Carloviț (Sremski Karlovci). Dacă în Transilvania istorică implicarea ierarhiei sârbești în viața bisericească a românilor ortodocși a fost destul de puțin resimțită, în schimb comunitatea ortodoxă română din Banat, Crișana și Câmpia Aradului a avut de suferit vexațiuni crescânde prin încercările repetate de sărbizare a bisericii și școlilor românești, acțiuni patronate de mitropoliții de la Carloviț prin episcopii lor sufragani de la Oradea, Arad-Ineu, Timișoara și Caransebeș-Vârșeț. Congresul național-bisericesc iliric de la Timișoara (1790) a pus capăt oricăror speranțe ale românilor bănățeni și crișeni de a se emancipa de sub tutela apăsătoare a ierarhiei sârbești. Mișcarea petiționară a Supplex-ului românilor ardeleni din 1791, urmată de memoriul din 1804, le-a sugerat, fără îndoială, și românilor din Banat, Câmpia Aradului și Crișana calea pe care ar fi putut obține din partea ierarhiei sârbești dacă nu o autonomie reală în viața bisericească, atunci cel puțin o relaxare a unei dominații discreționare și cupide, sub mantia comunității confesionale. Conștiința națională a românilor bănățeni și crișeni se trezise, flacăra ei fiind aprinsă și întreținută fără răgaz de fruntași, de cele mai multe ori clerici, ca Mihai Martinovici-Roșu, Constantin Șuboni, Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindeal, Ioan Mihuț, Constantin Diaconovici-Loga și Moise Nicoară. Formați mai toți în instituții de învățământ superior din Ungaria și Austria (Buda, Bratislava, Pesta, Viena), unde dobândiseră pe lângă solide cunoștințe de specialitate (drept, filosofie, teologie, lingvistică) și o viziune modernă asupra rosturilor și drepturilor unui popor, ei n-au pregetat

ca, odată reveniți între ai lor, să devină purtătorii de cuvânt ai românilor, a căror viață național-bisericească și instrucțiune era cenzurată și îndreptată pe căi potrivnice de ierarhia sârbească și de slujitorii ei, cu sau fără sutană. Pentru românii din Banat și Câmpia Aradului biserica și școala deveniseră terenul pe care se ducea lupta pentru afirmarea și propășirea ființei naționale.

În acest context, la 29 iunie 1807, Ștefan Atanasievici, protopopul Lugojului, Gheorghe Petrovici, protopopul Bocșei și Dimitrie Țichindeal, paroh la Becicherecul Mic, inițiatorul efectiv al acțiunii, i-au înaintat, „la cererea întregului neam românesc din Banatul Timișoarei” (*universae Banatus Temesiensis Valachicae nationis requisiti*), împăratului Francisc I al Austriei o petiție cunoscută și sub numele de „recurs maiestatic”⁴. Pretextul l-a constituit moartea, la 7 iunie 1807, a lui Dimitrie Ștefanovici, directorul școlilor naționale românești, dar acțiunea viza în realitate afirmarea voinței românilor bănățeni, ca în fruntea activității de instruire a tineretului de acolo să se afle unul de același neam cu ei. În susținerea cererii lor, petiționarii i-au amintit monarhului – asemeni autorilor Supplex-ului din 1791 – că „noi, ca urmași neîndoielnici ai coloniilor romane aduse în Dacia în anul 105 de la Hristos încoace de împăratul Traian, asta fiindcă ungruii au venit aici cu mult mai târziu” (*nos, Romanorum coloniarum per Trajanum Imperatorem anno Christi adhuc 105 Daciae illocatarum indubii posterii, cum Hungaris longe tardius horsum adventibus*), au apărut mereu țara cum au putut mai bine. În pofida acestui fapt, cu toate că românii reprezentau două treimi din populația Banatului iar sârbii cu locuitorii de altă etnie doar o treime, totuși românii majoritari nu putuseră avea până atunci vreun episcop și director școlar din neamul lor. Mai mult, continua petiția înaintată împăratului, în localitățile cu doar una sau puține familii sârbești tineretul era instruit în scrierea „slavonă”, în vreme ce în satele complet românești copiiiilor nu le era predat scrisul și cititul în limba română ca urmare a dispozițiilor directorilor școlari sârbi. Drept urmare, prin petiție s-a cerut ca „drept director al școlilor noastre naționale să fie desemnat un astfel de bărbat, ale cărui caracter moral și cunoștințe necesare pentru această slujbă să fie cunoscute după cum va rezulta din examenele date mai înainte în această privință” (*ut pro nationalium scholarum nostrarum direttore talem virum stabiliendum proponat, cuius moralis character et necessa-*

⁴ Vezi textul acesteia la Iosif Vulcan, *Dimitrie Țichindeal. Date noi despre viața și activitatea lui*, în „Analele Academiei Române”, Memoriile secțiunii literare, seria a II-a, tom XIV (1893), doc. I, 326–328.

riae ad hoc officium scientiae ex dato desuper praevis specimine notae sint). Doar cu ajutorul unui director școlar român și prin instruirea corespunzătoare a tineretului român – conchidea memoriul – se va putea dovedi că „în neamul nostru nu s-au stins niciodată scânteile virtuții străbune, care doar au fost mulcomite datorită instruirii care a fost dată uitării, și se va vădi spre întregul folos de obște, că este urmașul adevărat al romanilor” (*avitae virtutis igniculi in nostra natione nequaquam extincti, sed per neglectam educationem tantum suppressi essent, ostendent se cum summa publici utilitate veros Romanos esse posteros*). Cum „recursul maiestatic” al românilor bănățeni nu s-a soldat cu niciun rezultat, Dimitrie Țichindeal, ajuns între timp profesor la Preparatoria din Arad (care își începuse activitatea la 3/15 noiembrie 1812), a socotit necesar să continue acțiunea petiționară în favoarea școlii și bisericii românești. În acest demers i-a avut alături pe colegii săi de catedră Ioan Mihuț, Iosif Iorgovici și Constantin Diaconovici-Loga, deopotrivă cu un susținător neașteptat, episcopul greco-catolic de la Oradea, Samuil Vulcan. După ce neîncrederea față de acesta s-a risipit⁵, Țichindeal s-a sfătuit, în vara anului 1813, cu ierarhul orădean în legătură cu petiția pe care o avea în vedere, iar aceasta cu atât mai mult cu cât Moise Nicoară, prietenul și tovarășul de idei al dascălului bănățean, se afla pe atunci în Țara Românească⁶. Se pare că, la sfârșitul verii anului 1813, o primă versiune a petiției era deja redactată. După ce i-a trimis textul pentru eventuale sugestii episcopului Vulcan, acesta i-a transmis lui Țichindeal, la 19 septembrie 1813, următoarele: „De vei căpăta (găsi – n.n.) vreun scriitor bun între preoți, care să scrie mai frumos decât este aceasta [petiție] scrisă, dă să o scrie, că eu, voind ca nu cumva să vină lucru(l) la iveală, n-am cutezat a-l da să-l scrie altu(l), fără numai la nepotul meu, însă și așa precum este scrisă poate să meargă.”⁷ Vulcan mai credea nimerit ca doi preoți români să se ducă la Viena pentru a-i înmâna petiția împăratului. În același timp, potrivit sugestiei episcopului Vulcan, copii ale petiției urmau să fie trimise, cu speranța obținerii unei susțineri pe lângă suveran, generalisimului imperial arhiducele Carol, arhiducelui Maximilian, consilierului Lorenz de la Cancelaria Aulică Ungară, arhiepiscopului Hohenwart al Vienei⁸ și palatinului Iosif al

Ungariei⁹, dar și „altora, cărora veți socoti a fi de trebuință”. Episcopul Vulcan s-a oferit, la rândul său, să susțină acțiunea petiționară: „Clerul care se va iscăli în instanța (petiția – n.n.) aceasta să-mi scrie, batăr (măcar – n.n.) cât de scurt și în limba românească o rugăminte ca aceea, ca întru aceasta și eu să vă ajut, că având eu o scrisoare ca aceasta, cu mai mare cutezare oi putea lucra ce voesc a face tocmai (chiar – n.n.) de nu-mi vor scrie.”¹⁰ După ce „instanța” a fost definitivată, Țichindeal a încredințat-o unui prieten al său, asesorul Santău (Szántó) de la comitatul Timiș. Acesta a întocmit, la rândul lui, un nou text, care urma să fie înaintat împăratului, împărătesei¹¹, arhiepiscopului Hohenwart, palatinului Iosif al Ungariei și consilierului Lorenz de la Cancelaria Aulică Ungară. La 13 decembrie 1813, Țichindeal l-a asigurat pe episcopul Vulcan, că „pre serbătorile ceste viitoare (de Crăciun și Anul Nou – n.n.) mă voi grija de subscrierea clerului și apoi fieștecare [instanție] la locul ei se va trimite”. În același timp, Țichindeal i-a comunicat ierarhului orădean îngrijorarea sa legată de ezitățile unor protopopi de a semna petiția, la zvonul că acesta nu ar susține alegerea în scaunul episcopal de la Arad a candidatului dorit de ei¹². Oricum, în această situație încă plină de incertitudini și deopotrivă având în vedere starea gravă de sănătate și incapacitatea episcopului Pavel Avacumovici al Aradului¹³, Țichindeal a socotit necesară întreprinderea unui demers confidențial pe lângă colaboratorul cel mai apropiat, sfătuitorul și însoțitorul permanent al împăratului, contele Rudolf Wr̄bna von Freudenthal¹⁴. Suntem convinși că Țichindeal a fost, dincolo de orice

(1794–1803), episcop al armatei (1792–1803), arhiepiscop al Vienei (1803–1820); a fost unul dintre dascălii viitorului împărat Francisc I.

⁹ Joseph Anton Johann von Habsburg-Lothringen (1776–1847), frate al împăratului Francisc I, palatin al Ungariei (sub numele de *József nádor*) între 1796 și 1847.

¹⁰ I. Vulcan, *op. cit.*, 337–338.

¹¹ Maria Ludovika Beatrix von Modena (1787–1816), a treia soție a lui Francisc I, împărăteasă a Austriei între 1808 și 1816.

¹² I. Vulcan, *op. cit.*, 338.

¹³ Episcop al Aradului din decembrie 1786 până la 1/13 august 1815. Fratele său, Ștefan Avacumovici, a fost episcop al Timișoarei între 1801 și 1822.

¹⁴ Rudolf conte Wr̄bna von Freudenthal (1761–1823) a activat, după studii juridice la Viena și de minerit la Academia Minieră de la Schemnitz, la Camera Aulică pentru Monetării și Minerit ca secretar aulic (din 1785), în calitate de consilier minier (din 1787), apoi de consilier aulic (din 1790), iar din 1801 ca vicepreședinte al forului montanistic suprem. În 1802 a fost președinte al comisiei aulice pentru construirea canalului Dunării la Viena, iar în 1806 a devenit cămărar suprem.

⁵ C. Bodea, *op. cit.*, 59.

⁶ În octombrie 1813 – februarie 1814 Moise Nicoară se afla retras la mănăstirea Mărgineni, vezi, C. Bodea, *op. cit.*, 36.

⁷ I. Vulcan, *op. cit.*, *doc. V*, 337.

⁸ Sigismund Anton conte von Hohenwart (1730–1820), episcop de Triest (1791–1794), episcop de Sankt Pölten

îndoială, autorul memoriului adresat contelui Wr̄bna la 1 ianuarie 1814 de „preoțimea de credință greco-neunită și locuitorii români din Ungaria”¹⁵. După o tiradă acidă la adresa ierarhiei bisericești sârbe, pe care o acuza de implicare directă în acțiunea de înlăturare a limbii române din slujba dumnezeiască și de înlocuire a ei cu limba sârbă, memoriul deplângea situația tragică a copiilor români lipsiți de posibilitatea instruirii în limba maternă, singura rază de lumină fiind deschiderea Școlii preparandiale de la Arad. Iar memoriul, adresat contelui Wr̄bna cu convingerea fermă că acesta îl va aduce la cunoștința împăratului, ajungea la concluzia tristă că, „dacă locuitorii români de religie greco-neunită din Ungaria vor fi lăsați pe mai departe sub varga nenorocită a clerului sârbesc – arhiepiscopi și episcopi –, această speranță atât de plăcută va fi zădărnicită, iar temnița aspră a întunericului, abia pe cale să dispară, ne va copleși din nou cu violență”. De aceea, prin memoriu s-a solicitat ca, după încetarea din viață a episcopului Pavel Avacumovici, sinodul arhidiecezan de la Carloviț să nu aleagă în locul acestuia un sârb ci, după exemplul din Transilvania, un român¹⁶, selectat dintre cei trei candidați care vor fi propuși Camerei Aulice Ilirice. Mai mult, pentru a dovedi buna-credință a românilor – „socotiți, poate, până acum întocmai sârbilor” – în memoriu s-a cerut chiar „o cercetare cât mai serioasă și nepărtinitoare” a celor afirmate. Totul urma să se desfășoare însă în cel mai deplin secret, având în vedere, pe de o parte, alianța Imperiului austriac cu Rusia, protectoarea nedisimulată a sârbilor, pe de altă parte însă strădania acestora de a dobândi cât mai curând „o organizare proprie” în cadrul monarhiei habsburgice. Tocmai de aceea, contele Wr̄bna a fost rugat să nu dezvăluie nimic din demersul românesc clerului superior iliric, nici să nu facă uz de memoriu împotriva acestuia. La 3 ianuarie 1814, Țichindeal i-a scris episcopului Vulcan că „inștanția e gata și acuma e în mâna mea”¹⁷. Credem însă, că nu este vorba de memoriul adresat contelui Wr̄bna, document care, așa cum am remarcat, avea un caracter confidențial, ci de „inștanția” de care se ocupase asesorul Santău. În orice caz, Țichindeal l-a informat pe episcopul Vul-

can, că mai mulți preoți nu socoteau potrivită înaintarea petiției atâta timp cât episcopul arădean Pavel Avacumovici era încă în viață, deoarece mitropolitul Ștefan Stratimirovici „va întrebuița toate puterile să împedice lucru(l), așa cât, când va muri Episcopu, nu vom dobândi cererea”. În opinia acestora, „mai bine va fi să o trimitem când va muri Vlădica, că nu va avea Mitropolitul timp de a strica”. După ezitări datorate pe semne divergenței de păreri legate de momentul înaintării „inștanției”, aceasta a fost semnată abia în luna mai 1814 și înaintată împăratului spre decizie la 14 iulie 1814¹⁸. Ne rămâne încă necunoscut faptul dacă memoriul confidențial din 1 ianuarie 1814 i-a parvenit contelui Wr̄bna, având cumva vreo influență asupra cursului evenimentelor. Oricum, despre intenția românilor bănățeni, arădeni și crișeni de a-i supune împăratului o „inștanție” ierarhia de la Carloviț aflase deja de la reprezentanții ei pe plan local încă din iunie 1813¹⁹. Atunci când lucrurile s-au copt, reacția ierarhiei bisericești sârbe n-a întârziat să se producă și a fost necruțătoare mai ales față de Dimitrie Țichindeal, socotit „capul relelor”. La 26 aprilie 1814 Țichindeal a fost destituit din funcția de *senior* al Preparandiei arădene, iar în septembrie 1815 a fost scos și din profesorat. Mai mult, în decembrie 1815, în urma mașinațiunilor lui Ștefan Avacumovici, episcopul Timișoarei și a lui Uroș Nestorovici, directorul școlilor greco-neunite din Ungaria, lui Țichindeal i-a fost confiscată, sub un pretext cusut cu ață albă, ediția *Fabulelor*, apărută la Buda în 1814²⁰. Între timp, împotriva Preparandiei arădene și a dascălilor ei directorul școlilor greco-neunite din Ungaria, Uroș Nestorovici, formal un susținător al acesteia și al învățământului în limba română, în realitate însă un om devotat indicațiilor primite de la Carloviț și totodată avid de parvenire socială, a declanșat un adevărat război de gherilă²¹. Uneltele lui la Arad erau, pe de o parte Sava Arsici, chiar directorul Preparandiei, pe de altă parte arhimandritul mănăstirii Hodoș, Moise Manuilovici, eminența cenușie a bătrânului episcop arădean Pavel Avacumovici. Atunci când i se aduceau la cunoștință diferite probleme cu care se confrunta Preparandia arădeană, Nestorovici le trecea pur și simplu cu vederea, fără a-i uita însă pe cei care cutezaseră să-l importuneze. În acest fel a procedat și cu sesizarea pe care i-au adresat-o, la 1

¹⁵ Vezi doc. 1 din anexă.

¹⁶ La 19 septembrie/1 octombrie 1810, sinodul electoral întrunit la Turda îl alesese în scaunul vacant de episcop al Transilvaniei pe Vasile Moga. Acesta a fost confirmat de împărat la 21 decembrie 1810, hirotonit la Carloviț la 23 aprilie 1811 și instalat în scaunul episcopal la Cluj, la 29 iunie / 11 iulie 1811. Episcopul Moga și-a stabilit apoi reședința la Sibiu, păstorind până în 1845.

¹⁷ I. Vulcan, *op. cit.*, doc. VIII, 341.

¹⁸ C. Bodea, *op. cit.*, 60–61.

¹⁹ *Ibidem*, 61.

²⁰ În legătură cu aceasta, vezi Nicolae Bocșan, *Confiscarea fabulelor lui Țichindeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, 19 (1976), 127–146.

²¹ Vezi C. Bodea, *op. cit.*, 52–53.

ianuarie 1814, cei patru profesori de la Preparandie: Țichindeal, Mihuț, Iorgovici și Diaconovici-Loga²². Plângerea era de altfel cât se poate de gravă și de întemeiată, vizând incompetența și lipsa de pregătire profesională a directorului Sava Arsici. Pe lângă faptul că era extrem de rar prezent la școală, preferând negoțul său cât se poate de lucrativ cu băuturi și activitatea în Consiliul magistratual al Aradului, Arsici nu dispunea de minime cunoștințe pedagogice pentru a putea decide ca președinte al consiliului profesoral. Dacă în sesizarea făcută lui Nestorovici în legătură cu Arsici cei patru profesori ai Preparandiei arădene păstrau o cumpătare elegantă – ei îl numesc chiar „un om „căruia noi îi acordăm întreaga stimă și cinstitură” (*cui nos omnes aestimationem et honorem tribuimus*)-, în schimb din scrisoarea adresată de Țichindeal episcopului Vulcan peste numai două zile (3 ianuarie 1814) se poate sesiza situația reală de la școala arădeană²³. Potrivit lui Țichindeal, „toți ne otrăvim în școala aceasta de aburele mios care acum, încălzindu-se soba (camera – n.n.), ese din părete. În toamna anului trecut am spus lui Nestorovici, că local-directorului (Sava Arsici – n.n.), care e fără de nici o treabă de vreme ce nimica știe, e neguțitor cu rifu²⁴, cu vin și cu răchie speculantu”. Mai mult, se plângea Țichindeal, Arsici începuse „a fierbe mie-rea în școală, și aceea va fi spre marea vătămare a sănătății noastre, care acuma le simțesc și profesorii și toți preparanzii”. Arsici era însă de neclintit, fiind susținut de Nestorovici, căruia îi făgăduise că îl „va face nemeș”. Cu toate că localul destinat celor trei clase cu 212 tineri fusese vizitat de medicul comitatului Arad, care constatase că învățământul nu putea continua în astfel de condiții, totuși nu fusese luată nici o măsură. În consecință, Țichindeal l-a rugat pe episcopul Vulcan să intervină pentru scoaterea lui Arsici din directorat, deoarece ceea „ce face omul acesta nu e

de spus și acesta e spre mare uciderea noastră, a Românilor”. În același timp, Țichindeal și-a exprimat temerea ca în locul lui Arsici, care spera să fie transferat la Jula (Gyula), să nu fie adus un anume Radovanovici, „care nu știe românește”. La 10 ianuarie 1814 Țichindeal a revenit printr-o nouă scrisoare adresată episcopului Vulcan asupra situației-limită în care ajunsese Preparandia arădeană²⁵. Acuzele la adresa lui Arsici îl vizau de fapt pe susținătorul fățiș al acestuia, deoarece „Nestorovici va (vrea – n.n.) să-i fim noi sculele prin care el să se îmbogățească de bani, orden (decorații – n.n.) și alte mile împărătești, iară nu să-i folosească neamului românesc. De aceea nu-i pasă [de cele] dinlăuntru, ci numai le sleește pre dinafară”. În aceste condiții, toți profesorii de la Preparandie erau hotărâți – așa cum afirma Țichindeal – „ori să resigniriuim (demisionăm – n.n.) ori să ne prindem cu Nestorovici²⁶, că almintrelea nu vo(i)m să fim instrumentu(l) stricăciunii Românilor”. Șicanele la care erau supuși profesorii Preparandiei n-au diminuat defel, după cum între timp nu s-au schimbat nici condițiile în care se desfășura acolo învățământul. O mărturie elocventă în acest sens este scrisoarea (un fel de scrisoare deschisă) din 28 iunie 1816²⁷, a cărei autor este cu foarte mare probabilitate Moise Nicoară, revenit din misiunea sa de la Viena²⁸. Această adevărată filipică a apărut pe fondul frământărilor produse de alegerea unui nou episcop al Aradului – eveniment urmărit fără îndoială cu cel mai mare interes de către românii din zonă – în persoana lui Sinesie Radivoievici, la 11 iunie 1816, opțiune care nu a fost însă validată la Viena. Administrarea episcopiei Aradului a fost încredințată de împărat, la 4 iulie 1816, lui Procopie Bolici, arhimandritul mănăstirii Rakovac. Dintru bun început, autorul scrisorii deschise a ținut

²² I. Vulcan, *op. cit.*, doc. XI, 345–346. Ca *senior* al școlii, Țichindeal preda catehetea. Ioan Mihuț, absolvent al studiilor de drept la Bratislava și al celor de teologie la Carloviț, era profesor de pedagogie, metodică și istorie, devenind în mai 1814 *senior*, după destituirea lui Țichindeal. Iosif Iorgovici, fiu al protopopului din Oravița și doctor în filosofie al Universității din Pesta, era profesor de matematică și geografie. Constantin Diaconovici-Loga, absolvent al studiilor de drept la Universitatea din Pesta, preda gramatica românească și „conțepul” (redactarea de scrisori), devenind după 1816 *senior*, ca urmaș al lui Mihuț.

²³ I. Vulcan, *op. cit.*, doc. VIII, 341–342.

²⁴ Unitate de măsură pentru lungimi, având circa 77 cm, vezi Gh.Bulgăr, Gh.Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, vol. II, București, 2002, 195. Prin extensie, sub această formulare se poate înțelege că Arsici făcea negoț cu pânzeturi.

²⁵ I. Vulcan, *op. cit.*, doc. X, 344.

²⁶ Uroș Ștefan Nestorovici (1765, Buda – 1825, Pesta) a devenit după studii la Universitatea din Viena, pentru scurtă vreme, agent al mitropolitului Ștefan Stratimirovici în capitala imperială. Din 1791 a lucrat la Cancelaria Aulică Ilirică de la Viena, fiind în același timp și agent al Cancelariei Aulice Ungare. După 1796 a fost agent al Consiliului Aulic de Război și informator al acestuia în timpul războaii sârbești din 1804. În 1810 a fost numit de împăratul Francisc I inspectorșef (director) al școlilor greco-neunite din Ungaria, calitate în care a înființat, în 1812, Preparandia sârbească de la Szentendre (lângă Buda și Pesta), mutată în 1816 la Sombor. Tot în 1812 au fost înființate Preparandia românească de la Arad și Preparandia grecească de la Pesta. În 1817 Nestorovici a publicat *Pedagogie și metodică sau îndrumător pentru știința educației și predării spre uzul învățătorilor slaviano-sârbi* (în limba sârbă).

²⁷ Vezi doc. 5 din anexă.

²⁸ C. Bodea, *op. cit.*, 69–76.

să scoată în evidență faptul că Preparandia arădeană, „fără a ține seama de toate piedicile care i-au fost puse în cale de dușmanii educării neamului românesc, și-a îndeplinit până acum scopul său, deoarece deja o sută de tineri dintre cei mai buni, cu totul pătrunși de principiile moralei creștine, ... au făcut cu adevărat progrese notabile în educația națională, ba chiar ar fi făcut altele și mai mari până acum, dacă nu ar exista unele piedici interne care ... se vădese că sunt de-a dreptul de neînțelese pentru propășirea acestui Institut, slăbindu-l și stânjenindu-l puțin câte puțin”. Moise Nicoară a purces apoi la înfățișarea punctuală a impedimentelor care afectau bunul mers al Preparandiei. Înainte de toate a fost contestată menținerea pe mai departe în funcția de director a lui Sava Arsici, „un om ignorant și neînvațat”, de la care „educarea neamului” nu avea nimic de câștigat. Înlăturarea lui Dimitrie Țichindeal, „un bărbat care binemerită” din funcția de profesor (în septembrie 1815) și înlocuirea lui cu „un dascăl care îi este în toate inferior”, fiind însă agreat datorită afinităților sale sârbești, a provocat, la rândul ei, revolta lui Moise Nicoară. Amânarea produsă la confirmarea în funcție a lui Constantin Diaconovici-Loga și Iosif Iorgovici, „nesocotindu-se cu totul strădaniile acestor bărbați și meritele lor față de acest Institut, ba chiar și purtarea lor cinstită, cunoscută întregului public, și alte însușiri ale lor”, l-a făcut pe Nicoară să acuze vehement arbitrariul procedurii. Un lucru se cuvine menționat în legătură cu acuzele formulate în scrisoarea deschisă: în toate situațiile menționate, decizia îi aparținea lui Uroș Nestorovici, directorul școlilor greco-neunite din regatul Ungariei. Pe lângă incompetența sa didactică, Sava Arsici s-a dovedit a fi și un administrator delăsător și indiferent. Moise Nicoară îi reproșă că „nu a schimbat nimic din starea proastă a clădirii școlii, care poate suferi pagube cu ușurință”, profesorii și tinerii fiind expuși „celor mai mari nenorociri”. Mai mult, datorită inundațiilor mari din vara anului 1816, care ținuseră mai multe săptămâni, cursurile fuseseră întrerupte, deoarece „chiar și acum aproape că ne dă gata mirosul urât în urma peștilor, broaștelor și altor insecte aduse de inundație în clădirea școlii”. Dacă acest aspect avea totuși o perspectivă de rezolvare mai apropiată, în schimb Moise Nicoară a devenit ireconciliabil într-o problemă care punea în cauză însăși rosturile Preparandiei. El a cerut direct, fără înflorituri, scoaterea limbii sârbe din programul școlar și a criticat manevra subtilă de impunere a acesteia de la un așa-zis „studiu individual” la generalizare, acțiune întreprinsă desigur cu știrea și binecuvântarea lui

Uroș Nestorovici. De altfel Moise Nicoară l-a acuzat pe acesta de „modul aspru și aproape despotice” în relațiile cu profesorii de la Preparandie, pe care îi amenința „ca un stăpân absolut cu îndepărtarea din funcție”. Concluzia formulată de Moise Nicoară a fost cât se poate de tranșantă: „Domnul consilier Nestorovici are aceeași părere ca ceilalți fruntași ai sârbilor în ceea ce privește propășirea educației românilor, nedeosebindu-se de aceștia decât prin mijloace.” Ulterior, Moise Nicoară avea să lămurească pe deplin miezul conflictului său – și nu numai al său – cu ierarhia bisericească sârbă și cu directorul școlilor greco-neunite: „Niciun Român n-au avut în cuget ca să facă ceva rău Sârbilor, ci voiau să aibă și ei ascultare despre dreptul său, precum Dumnezeu l-au dat la tot omul. Voiau și ei, ca să nu fie călcați și defăimați, ci să arate că și ei sunt vrednici ca și alte neamuri.”²⁹

Memoriul pe care „clerus și neamul românesc” (*clerus et natio Valachica*) din Banat și părțile ungurene l-au adresat la 9 iulie 1816 împăratului Francisc I, un text inspirat și poate chiar redactat de Moise Nicoară³⁰, a reluat în cea mai mare parte cele expuse în scrisoarea deschisă din 28 iunie 1816. Dintru bun început, în memoriu este acuzată politica de deznaționalizare a românilor practică sub patronajul ierarhiei bisericești sârbe, care „se străduiește să ne adune la un loc cu poporul ei sârb, ba chiar să ne sârbizeze” (*populo suo Rasciano nos aggregare, imo rascianisare conantur*). De aceea nu ne surprinde faptul, că prin memoriu s-a cerut atât desemnarea unui român în scaunul episcopal de la Arad³¹, cât și numirea unui român ca director al școlilor românești greco-neunite. Preparandia de la Arad cu problemele ei a constituit miezul memoriului, un argument mai mult pentru a-l socoti pe Moise Nicoară drept autor. După ce este din nou criticată starea deplorabilă a clădirii, improprie desfășurării procesului de învățământ, memoriul a stăruit asupra comportamentului abuziv al lui Uroș Nestorovici: „Prin despotismul său grosolan” (*barbaro despotismo*), acesta voia să-i îndepărteze de la catedră „prin prigoniri, supărare și dezgust” (*ob vexas, indignationem ac taedium*), pe profesorii români pentru a-i înlocui cu sârbi, chiar și la catedra vacantă de limbă română. Mai mult, Nestorovici, „dând Institutului nostru pre-

²⁹ *Ibidem*, doc. CXXIV, 359.

³⁰ *Ibidem*, doc. LXV, 220–222.

³¹ În legătură cu lupta pentru un episcop român la Arad în anii 1815–1816, vezi Costin Feneșan, Știri noi privind lupta națională a românilor din Banat și Câmpia Aradului la începutul secolului al XIX-lea, în „Mitropolia Banatului”, 19 (1979), 1–3, 134–143.

parandial un catehet sârb, ne-a umplut de întemeiată spaimă și îngrijorare, ca nu cumva elevilor noștri să le fie picurată vreun fel de ortodoxie dincolo de cele sfinte ale noastre” (*ad Praeparatorium Institutum nostrum cathechetam Rascianum dando justa formidine et anxietate nos complevit, ne alienam ab sacris nostris Orthodoxiam alumnis nostris instillet*). De persecuțiile lui Nestorovici n-a scăpat în mod cu totul deosebit Constantin Diaconovici-Loga. Acesta înființase la Arad în 1815, pe cheltuielă proprie, o școală trivială în care le preda celor 70 de elevi nu după „învățătura slovenească” (*cyrillica doctiōne*), ci după „metoda europeană” (*Europea methode*). Refuzul lui Nestorovici de a-l confirma pe Loga ca profesor la Preparandie n-a fost decât o consecință previzibilă a atitudinii dușmănoase a directorului școlilor greco-neunite din Ungaria. Am evidențiat deja faptul, că lupta românilor din Banat și Câmpia Aradului pentru școala națională s-a desfășurat concomitent și în strânsă legătură cu eforturile lor stăruitoare de a obține alegerea unui român în scaunul episcopal de la Arad. În credința românilor din acele părți – în mod cu totul deosebit al preoților și învățătorilor – se întărise convingerea că doar un ierarh român putea fi chezașia pentru propășirea națională prin biserică și școală și pentru combaterea tentativelor tot mai insidioase de deznaționalizare promovate de ierarhia bisericească de la Carloviț și de slujitorii ei din mediul clerical și deopotrivă civil. Din exemplele pe care le vom prezenta în continuare rezultă fără echivoc veridicitatea afirmației noastre. Astfel, la jumătatea anului 1815, parohul Dimitrie Novac fusese chemat la arhimandritul Moise Manuilovici, factotumul bătrânului episcop arădean Pavel Avacumovici, fiind muștrat și amenințat deoarece citise în biserica Sf. Ioan Botezătorul cei șase psalmi în limba română. Manuilovici și-a însoțit tirada de fraza pe deplin lămuritoare: „Vezi scrisoarea Mitropolitului (Ștefan Stratimirovici – n.n.), unde aspru poruncește să nu se cânte, nici să se cetească românește!” Plin de obidă, părintele Novac continua: „Aceasta cu amar ascultam și nu mică turburare a sufletului la toată creștinătatea românească din Arad au pricinuit oprirea Sfintei Evanghelii de a mai citi românește, că poporul mai tot românesc iaste și oamenii acum cu mâhniciune se văd lipsiți de îndulcirea cuvântului lui Dumnezeu.”³² O situație similară, despre care vom relata pe larg în continuare, s-a produs la Lipova. La 3 august 1815 comunitatea românilor ortodocși din Lipova i s-a plâns lui Ștefan

Avacumovici, episcopul Timișoarei³³, despre incidente produse în biserica ortodoxă de acolo³⁴. Nu înainte de a-i aminti ierarhului sub a cărui păstorire se afla, că „Atotputernicul Dumnezeu n-a ales până acum niciodată una sau altă limbă în care, numai și numai în aceasta, să-și dorească să fie venerat și rugat”, el primind rugăciunile înălțate cu inimă curată din partea oricărui neam și în oricare limbă i-ar fi fost adresate. Românii din Lipova n-au uitat să menționeze nici faptul că, până atunci, toți credincioșii ortodocși, indiferent de etnie, conviețuiseră în spirit de bună înțelegere. Dat fiind numărul mare al românilor din Lipova, preoții ținuseră slujba dumnezeiască mereu în limba română. Dar, de când venise ca preot Gheorghe Obradovici, „acesta a stârnit în rândul bieților noștri poporeni diferite și de neîngăduit tulburări”, chiar dacă „un singur om nu poate reprezenta niciodată și nici nu poate constitui biserica”. Astfel, în ziua de 31 martie 1815, „doar din pornirea sa fără de margini și din trufie”, Obradovici a folosit pentru cântările bisericești o Psaltire în limba sârbă, „pe care au înțeles-o abia trei sau patru din cele mai bine de o mie și mai multe suflete”. Mai mult, părintele Obradovici a decis folosirea cântărilor în limba sârbă și cu ocazia sărbătorii Rusaliilor. De asemenea, fără știrea și aprobarea preoților români, „i-a amăgit și determinat” (*seduxit et adduxit*) pe câțiva credincioși, care pretindeau că înțeleg câte ceva sârbește, să se înfățișeze ierarhului de la Timișoara și „să se plângă, fără vreun motiv întemeiat, împotriva nevinovaților și bieților noștri poporeni români, ... pentru a-i putea astfel năpăstui cu totul” și a impus ținerea slujbei dumnezeiești în limba sârbă. De aceea comunitatea românilor ortodocși din Lipova l-a rugat pe episcopul Ștefan Avacumovici să-l oprească pe preotul Obradovici, „seducătorul celorlalți” (*caeterorum seductorem*) și pe acoliții lui de a mai stârni pe viitor dezbinare în biserică. Românii din Lipova i-au cerut ierarhului lor ca, „datorită numărului mare de suflete și având în vedere dreptul de proprietate al enoriașilor români asupra bisericii”, să orânduiască ținerea pe viitor a slujbelor dumnezeiești în limba română. De asemenea, episcopul timișorean a mai fost rugat ca, în locul celui de-al treilea episcop decedat, să-l numească pe un român.

O declarație din 15 august 1815 a 21 de români din Lipova ne oferă amănunte suplimentare semnificative în legătură cu „larma și sfada”

³² C. Bodea, *op. cit.*, 52.

³³ Acesta a păstorit la Timișoara între 1801 și 1822.

³⁴ Vezi doc. 2 din anexă.

care se stârnise între români și așa-numiții „greci”³⁵ la 31 martie 1815³⁶. Potrivit acestei mărturii, după ce doi tineri citiseră, „după obicei(l) bisericii”, în românește din Psaltire, preotul Obradovici le-a luat cartea din mână, „fără omenie”, și le-a dat una „moscălească”, zicându-le „că nu este slobod a citi românește”. Atunci „s-au făcut o tăcere mare în biserică, neștiind toți oamenii întâmplarea ce s-au făcut”. A doua zi, preotul Obradovici l-a înștiințat pe colegul său, preotul Partenie Popa, „că nu-i slobod a ceti românește de partea dreaptă” a stranei, primind la această veste un răspuns ferm și tăios: „Fii pe pace (astămpără-te – n.n.), că nu te cunoaștem (recunoaștem – n.n.) stăpân, nici protopop, nici popă, că noi avem acest obicei pe care nu-l poți tu strica.” Surprins de reacția părintelui Partenie, Obradovici „au sculat toată grecimea, însoțind și cei puțini sârbi cu multe pâri la vlădica (Ștefan Avacumovici – n.n.)”. La Episcopia Timișoarei, Obradovici și acoliții săi l-au acuzat pe părintele Partenie Popa și pe protopopul Lipovei, că „au înțelegere cu vlădica de la Oradea Mare (Samuil Vulcan – n.n.), ... care cu mânie mare au fost pornit asupra lor”. Numai că acest argument, pe care Obradovici și ai lui îl socotiseră nimicitor chiar dacă era o simplă scorneală, nu le-a adus rezultatul scontat. Mai mult, episcopul Timișoarei i-a distins pe protopopul Lipovei și pe părintele Partenie cu brâu roșu, așa că, dominat de dorința de revanșă, Obradovici și „grecii” lui au încercat să-i atragă de partea lor pe ceilalți preoți, „care să le ajute să fie cu ei însoțiți asupra romanilor”. Acțiunea a început la Rusalii, când au slujit în biserică numai „moscălește și grecește”, iar tensiunea a sporit în ziua următoare, când preoții Simeon, Lazar și Vasile, trecuți de partea „grecilor”, n-au voit să slujească. După slujbă, conflictul izbucnit s-a mutat în stradă, dar Administrația camerală din Lipova, după ce a aflat adevărul în legătură cu pâra care îi fusese adresată de Obradovici și acoliții săi, i-a îndrumat să se adreseze Episcopiei de la Timișoara și Mitropoliei de la Carloviț. După ce i-a înaintat episcopului Ștefan Avacumovici mai multe denunțuri împotriva preotului Partenie Popa și a enoriașilor români, Obradovici a părăsit Lipova. Răul fusese însă făcut. Cei 21 de români din Lipova erau nevoiți să constate cu durere, că „noi, romanii, niciun folos (câștig – n.n.) n-am dobândit, da mai mare năcaz au întărit asupra

noastră, căci sântem sâliți și Evanghelia au asculta moscălește și dascăl, pe bani românești, să primim sârbesc”. Mai mult, la cererea înaintată de comunitatea românilor ortodocși din Lipova episcopului Avacumovici la 3 august 1815, ierarhul timișorean le-a răspuns că „bine au făcut Obradovici, și care nu știe moscălește și grecește să meargă *bez traga*³⁷ macar la diavol”. Apoi românii din Lipova s-au pomenit că „mai multe batjocuri și hule au pornit grecii peste noi”. În încercarea de a-și afla dreptatea, românii ortodocși din Lipova au făcut apel și la autoritățile comitatului Timiș. La 9 octombrie 1815 ei i-au adresat un memoriu³⁸ contelui Ignác Almásy de Jadani și Török Sz. Miklós, comitele de Timiș, în care îi înfățișau situația critică a comunității lor religioase. Astfel, de la o vreme – așa cum le promisese de altfel episcopul Ștefan Avacumovici – ei nu se mai bucurau de slujba dumnezeiască în limba română. Dintre cei patru preoți care slujeau la biserică din Lipova unul singur mai era român, iar ceilalți trei, chiar dacă știau românește, nu slujeau, din ordinul ierarhului timișorean, decât în slavonă (*moscovitico*). Cu toate că existau cărți de cult ortodoxe tipărite la Buda, preoții le foloseau doar pe cele tipărite în Rusia, în limba rusă. De asemenea, dascălii sârbi trimiși să le predea copiilor români, chiar dacă știau românește, nu o făceau nici măcar în sârbă ci în rusă, astfel că tinerii terminau școala fără vreun folos. Dascălul român, care abia absolvise Preparandia de la Arad, fusese înlăturat și înlocuit cu un sârb, deoarece se abătuse de la ordinele primite și le predase copiilor scrisul și cititul în limba română. Acuzațiile pentru această politică discriminatorie îl vizau pe Grigore Obradovici, directorul școlilor naționale și pe episcopul timișorean Avacumovici, care promovau neabătut excluderea limbii române din biserică și școală. Revolta comunității românești din Lipova era cu atât mai mare, cu cât aceasta îi întrecea numeric în mod semnificativ pe sârbii și „grecii” localnici, contribuind substanțial mai mult la construirea bisericii și școlii, la fel și la salarizarea preoților și a învățătorilor. În consecință, cele solicitate de comunitatea românească din Lipova comitelui de Timiș erau cât se poate de ferme: „în biserică ridicată pe cheltuiala și cu munca noastră, slujba dumnezeiască să fie ținută în întregime în limba noastră maternă”; „preoții români, pe care îi plătim noi, trebuie să fie din neamul românesc”; învățătorii să fie români, iar cel din prezent, care preda în limba română, să nu fie schimbat; în funcția de epitropi ai daniilor, mai ales al celor

³⁵ Este vorba de macedo-românii veniți după 1690 cu mitropolitul Arsenie Cernoievici din Peninsula Balcanică, dintre care unii s-au stabilit la Lipova, ocupându-se mai ales cu negoțul și meșteșugurile.

³⁶ Vezi doc. 3 din anexă.

³⁷ *Negreșit*, în limba sârbă.

³⁸ Vezi doc. 4 din anexă.

venind de la români, să fie desemnați români, deoarece episcopul „grec” fusese prins că folosește milosteniile bănești în interes propriu.

Cu aceasta suferințele românilor din Lipova erau departe să se fi încheiat și la fel de departe era și dreptatea pe care o așteptau. Drept urmare, la 31 iulie 1816, Hristofor Stoica, jurat și Zanfir Lungu, orășan, în calitate de reprezentanți ai comunității românești din Lipova, s-au adresat episcopului Ștefan Avacumovici și Consistoriului eparhial cu o cerere³⁹, care îi va fi luat, fără îndoială, prin surprindere. Prin vocea lui Stoica și Lungu, comunitatea românească din Lipova cerea, nici mai mult, nici mai puțin decât revocarea protopopului străin, numit de altfel fără acceptul enoriașilor, deoarece acesta, „prin smintelile pe care le-a rostit public, le-a dat îndrumări nu numai preoților de aici, ba chiar și altora din eparhie despre cum să preia ca lumea funcția de preot”. Mai mult, același protopop, care beneficia în târgul Lipova de veniturile unei parohii și jumătate pentru a-și asigura subzistența, impusese un al doilea preot fără a-i consulta pe enoriașii săi. Cum era de așteptat, și acest demers al comunității românești din Lipova n-a avut niciun efect. De aceea, la 29 octombrie 1816 românii din Lipova i-au adresat episcopului Ștefan Avacumovici o nouă petiție⁴⁰, în care au fost reluate pe larg plângerile lor începând cu vara anului 1815, „deoarece, cu fiecare zi, aceleași pricini nu se opresc, ba mai mult, devin tot mai înverșunate”. Conflictul pornit de preotul Gheorghe Obradovici, secondat de capelanul Vasile Demetrovici, se datora încercării de eliminare a limbii române de la oficierea slujbei dumnezeiești, în vreme ce la Lipova viețuiau 645 de familii românești și doar 43 de familii sârbești și „grecești”. Această realitate i-a determinat pe românii din Lipova să-i solicite ierarhului de la Timișoara ca întregul serviciu divin în biserica ortodoxă de acolo să se săvârșească doar în limba română. Tot pe temeiul ponderii numerice, românii din Lipova au cerut ca, în strana dreaptă a bisericii lor, să se cânte și citească în limba română, mai ales că – erau convinși petiționarii –, în localitățile în care locuiau mai mulți sârbi ca români nu se cânta în românește nici măcar un „Doamne, miluiește-ne!”. Petiția a reiterat și cererea, ca primii doi epitropi ai bisericii să fie români, mai ales că aceia sârbi și „greci”, precum Vasile Constantinovici și Kuzma Ilici, se dovediseră a fi „vicieni”. Revoltată că episcopul Avacumovici nu numai că nu îl pedepsise, ba mai mult, îl lăudase pe preotul Obradovici pentru eliminarea Psaltirii românești, comunitatea

românilor din Lipova și-a exprimat temerea pentru ceea ce o putea aștepta, deoarece „grecii” și sârbi „văzând ... cum că noi, rumânii, de la Ecștelenția Ta nice o mângăere ca de la un arhipastoriu sufletesc nu căpătăm, ci numai înfruntare și cuvinte de blăsătăm (*Mergeți la dracu!*) ne-am câștigat, numai mari coarne s-au rădicat asupra românilor și, în vreme la mijloc trecută, osăbite ecșesușuri (excese – n.n.) și prevaricații (înșelătorii – n.n.) au făcut”. Dintre exemplele numeroase amintite în acest sens de petiție ne oprim la unul singur, însă cât se poate de grăitor pentru atmosfera tensionată care domnea în relațiile puternicei comunități a românilor din Lipova cu „viniturile”, așa cum erau categorisite în petiția adresată episcopului Avacumovici. Comunitatea românească din Lipova era revoltată peste măsură de faptul că Obradovici și acoliții săi „fac din stranele bisericesti strane de comedie, râzând, scuipând, trăgând bornut (tutun – n.n.), în sălă tușind și alte semne de hulă spre scandala de obște și mai cu seamă a neamului rumânesc fac”. Toate aceste manifestări dovedeau fără tăgadă faptul, „cum că noi, rumânii, numai cu nedreptăți și batjocuri ne îngreunăm”, situație cu atât mai intolerabilă, „cu cât mai bine știm noi aceia, cum că biserica noastră cu banii noștri, cu trăgătorii (lucrătorii – n.n.) s-au rădicat, iară grecii, de au și ajutat ceva în bani, capitalul său cu camătă au tras înapoi”. Întemeiată pe motivele invocate, comunitatea românească din Lipova l-a rugat pe episcopul Ștefan Avacumovici ca, până îi va parveni o decizie de la „Preaînaltul Loc”⁴¹, să i se facă „destul” de către ierarhul ei, în caz contrar urmând a se plânge Mitropolitului de la Carloviț. Rămâne ca viitoare cercetări de arhivă să deslușească modul în care se vor fi soluționat sau nu doleanțele comunității românești din Lipova. Un lucru este însă cert. În lupta lor pentru școală și biserică națională, românii din Banat și Câmpia Aradului au înregistrat peste puțină vreme două victorii însemnate: înființarea Institutului Teologic român de la Arad (1822) și alegerea lui Nestor Ioanovici ca întâiul român în scaunul episcopal de la Arad (1828).

³⁹ Vezi doc. 6 din anexă.

⁴⁰ Vezi doc. 7 din anexă.

⁴¹ Este vorba, probabil, de Cancelaria Aulică Ilirică, sau chiar împăratul Francisc I, cărora li se va fi înaintat o petiție în problema bisericii și școlii românești din Lipova.

ANEXE

Documentul 1

1814 ianuarie 1, Arad – Clerul și locuitorii ortocdoși din Ungaria îl roagă pe cămărarul suprem Rudolf conte Wrbna von Freudenthal să susțină pe lângă împăratul Austriei, Francisc I, cererea lor ca, în cazul morții episcopului Pavel Avacumovici al Aradului, în locul acestuia să nu fie numit un sârb, ci unul dintre cei trei candidați propuși de comunitatea național-bisericească a românilor ortocdoși. Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul CMLXXXVIII, nr. 308; concept (fost Mss. 2445, f. 6–7).

An Seine des Herrn Oberstkämmerers Ritters des Goldenen Vlieses, Großkreuz des k.hung. St.Stephan-Ordens, Groß-Adlers der Ehrenlegion, k.k. wirklichen geheimen Rathes etc. Rudolph Grafen v.Wrbna und Freudenthal, Herrn der Herrschaften Horowitz, Komorow, Waldegg und Geintz etc. Excellenz in *WIEN*

Euer Excellenz!

Erwacht aus einem langwierigem Schlafe, mit welchem Uns, kaum noch von der unter die Geißel der ottomanischen Macht aufgelebten walachischen Einwohner Ungarns, die scheinheilige Behandlung der illyrischen Hierarchie unter dem Vorwand einer und der nehmlichen griechisch-nicht-unirten Religion seit mehr als einem ganzen Jahrhundert eingeschläfert hat, *erwacht* um bloß zu fühlen, wie tief wir unter der Würde der Menschheit in einer um Uns heimlich und künstlich verbreiteten Finsternis gefangen gehalten worden sind, wohin, nach dem Bestreben der Uns vorgesetzten raitzischen Obergeistlichkeit, nicht ein mindester Schimmer der Christenheit und Moralität hätte eindringen sollen, da selbst die ohnehin sehr enge hiezu anwendbare Oeffnungen des in Nationalsprache abzuhaltenen Gottesdienstes und Normalschulern, in meisten Dioecesen der illyrischen Bischöfe, durch aufgestellte raitzische Geistlichkeit und Schullehrer, die ihre Messe in moscowitischer Sprache abzuhalten und die zarte Schuljugend mit der Erlernung gedacher Sprache zu tödten beauftragt waren, verstopft zu werden angefangen, *erwacht* um mit innigstem Dankgeföhle wahrzunehmen die schöne vielversprechende Hoffnung, welche Uns die Allermildeste Gnade des Allerbesten Vaters all Seiner Unterthanen durch Gründung und Eröffnung einer walachischen Nationalschule zu Arad geschaffen hat, wo indeme wir mit Zuversicht der Zukunft Uns entgegen sehnen, wo die walachische der Zahl von Millionen

Seelen gleichkommende Einwohner Ungarns die Pflichten eines Christen-Menschen, Bürgers und getreuen Unterthans belehrt, von den unerhörten Greuelthaten ihrer Vorfahren mit Zittern zurückbeben und zum nützlichen Werkzeuge eigener, der Mitmenschen Glückseligkeit umgeformt, dem Schöpfer ihrer Menschenwürde, dem allergnädigsten Kayser und König Franz dem II-ten werkhätige Opfer ihrer Dankbahrkeit darbringen werden, erschreckt und betäubt Uns noch nur der Gedanke, daß wofern die walachischen der griechisch-nicht-unirten Religion zugethane Einwohner Ungarns noch ferner unter der miseren Ruthe der raitzischen Geistlichkeit – Erz- und Bischöfe – belassen würden, diese so angenehme Hoffnung vereitelt und die kaum verschwindende harte Gefangenschaft der Finsternis mit neuer Wuth Uns überwältigen möchte! Um dieses zu vermeiden und um das letzte Uibel nicht ärger zu machen als das erste war, wagen wir es unsere kniefällige Bitte an Seine Majestaet, dem Schöpfer unserer Hoffnung und Menschenwürde, worinnen wir allerunterthänigst bitten, daß nach Ableben des veralteten Arader griechisch-nicht-unirten Bischofs Paul Avakumowics dorthin nicht durch die raitzisch-erzbischöfliche Synode ein raitzischer Bischof erwählet, wohl aber ein walachischer, nach Beyspiel von Siebenbürgen, aus denen durch den walachischen Volk und Clerus allerunterthänigst mittelst der Hofstelle vorzuschlagenden 3 Individuen allergnädigst ernannt werden möchte und hierinfalls ein vorheriger Verboth an den Carlovitzer Erzbischof Excellenz eingehen sollte. Diese, das Wohl von Millionen Seelen und der gesammten Monarchie endzweckende Bitte wagen wir in die vielvermögende Hand Euer Excellenz mit der unterthänigsten Bitte zu niederlegen, Höchstselbe geruhen diese dem Allergütigsten Vater gesammt Allerhöchstihrer Unterthanen Seiner Majestaet im Nahmen der allergetreusten – vielleicht bis nun mit denen Raitzen ganz gleich gedachten – walachischen g.n.u.r. Einwohner Ungarns vorzulegen, mit vielvermögender Fürsprache das Allerhöchste Gehör wie die Allerhöchste Gnade zu erbitten, womit, falls ein oder der andere Theil des kniefällig gewagten bittlichen Vortrags bezweifelt werden dürfte, zwar strengste unpartheyische Untersuchung im geheimen allerhöchst angeordnet, doch der befürchteten schlimmeren Folgen halber, welche aus Rücksicht der bestehenden russischen Coalition und allzugroßen Anhänglichkeit der innländischen sich auch jetzt mit einer nahen eigenen Verfassung schmeichelnden Raitzen an die Moscowiten als ihre angebildete Befreyer und

Unterstützer noch viel bedenklicher seyn dürfen, von dem ganzen Inhalte der kniefälligsten Bitte für jetzt gegen die illyrische oder raitzische Obergeistlichkeit keine Erwähnung oder Gebrauch gemacht werden möchte.

Das Glück von Millionen legen wir hiedurch an das von wahrer Menschensliebe beseelte Herz Euer Excellenz und darum belebt Uns die Zuversicht den hohen Zweck der Menschenwerdung so vieler vernachlässigten rohen, doch auch jetzt zur Verwunderung getreuen und gutgesinnten Unterthanen durch so mächtigen Fürsprecher erreichen zu können.

Arad in Hungarn, am 1-ten Jänner 1814
unterthänigst-gehorsamste
die walachische g.n.u.r. Geistlichkeit und
Einwohner Ungarns

Traducere

Exceleței Sale, domnului cămărar suprem, cavalier al Lânii de Aur, Mare cruce a ordinului regal ungar al Sf. Ștefan, deținător al Marelui Vultur al Legiunii de Onoare, consilier intim secret cezaro-crăiesc etc., conte Rudolf von Wrba și Freudenthal, stăpân al domeniilor Horzowitz, Komorow, Waldegg și Geintz etc., la V I E N A

Exceleța Voastră!

Treziți dintr-un somn îndelungat, în care noi, locuitorii români din Ungaria, care abia ne-am revenit de sub biciul puterii otomane, am fost adormiți de mai bine de un veac de tratamentul fățarnic al ierarhiei ilirice, sub pretextul uneia și aceleiași religii greco-neunite, *treziți* doar pentru a ne da seama cât de adânc am fost ținuți captivi, dincolo de orice demnitate umană, în întunecimea răspândită tainic și în mod artificial în jurul nostru, în care n-ar fi trebuit să pătrundă – așa cum se străduiește clerul superior sârbesc care ne conduce – nici cea mai firavă rază de creștinism și de moralitate, deoarece chiar și deschizăturile oricum foarte strâmte, care ar fi slujit la așa ceva, anume cele reprezentate de limba națională pentru ținerea slujbei bisericesti și școlile normale, au început să fie astupate în cele mai multe eparhii ale episcopilor iliri de către preoții și învățătorii sârbi desemnați, care țin slujba în limba moscovitică și au misiunea să nimicească fragedul tineret școlar prin învățarea amintitei limbi, *treziți* pentru a percepe cu cel mai profund sentiment de grațitudine speranța frumoasă și promițătoare pe care ne-a dat-o preamiloștiva îndurare a celui mai bun părinte al supușilor săi prin înființarea și deschiderea unei școli naționale românești la Arad, deoarece

năzuim cu încredere spre viitorul în care locuitorii români din Ungaria, care se numără în milioane de suflete, vor fi instruiți cu privire la îndatoririle unui creștin, cetățean și supus credincios și se vor cutremura emoționați de grozăviile nemaiauzite ale străbunilor lor și se vor transforma în unelte folosite fericirii proprii și celei ale semenilor și vor aduce jertfe concrete ale grațitudinii lor preamiloștivilui împărat și rege Francisc al II-lea, creatorul demnității lor umane, mai suntem înspăimântați și tulburați doar de gândul că, dacă locuitorii români de religie greco-neunită din Ungaria vor fi lăsați pe mai departe sub varga nenorocită a clerului sârbesc – arhiepiscopi și episcopi –, această speranță atât de plăcută va fi zădărnicită, iar temnița aspră a întunericului, abia pe cale să dispară, ne va copleși din nou cu violență!

Pentru a evita asta și pentru a nu face acest rău din urmă și mai de nesuportat decât cel dintâi, îndrăznim, căzând în genunchi, să-i înfățișăm rugăminteaa noastră Maiestății Sale, creatorului speranței și demnității noastre umane, rugând-o preasupus ca, după moartea bătrânului episcop greco-neunit al Aradului, Pavel Avacumovici, acolo să nu fie ales de sinodul arhidiecezan sârb un episcop sârb, ci să fie numit preamiloștiv un episcop român, după exemplul din Transilvania, dintre cele trei persoane care vor fi propuse preasupus prin intermediul forului aulic de către poporul și clerul românesc, iar în acest sens să-i fie comunicată mai înainte interdicția Exceleței Sale arhiepiscopului de la Carloviț.

Îndrăznim să depunem această solicitare, care are drept scop final binele a milioane de suflete și a întregii monarhii, în mâna influentă a Exceleței Voastre, cu rugăminteaa preasupusă, ca Domnia Voastră să binevoiască a o supune celui mai bun părinte al tuturor supușilor, Preainaltei Sale Maiestăți, în numele preacredincioșilor locuitori români de credință greco-neunită din Ungaria, socotiți, poate, până acum întocmai sârbilor, punând o vorbă plină de convingere pe lângă preainalta persoană și solicitând preainalta milostivire ca, dacă una sau altă parte a suplicii pe care cutezăm să o prezentăm căzând în genunchi ar putea trezi cumva îndoială, să se dispună preainalt, în secret, o cercetare cât mai serioasă și nepărtinitoare. Temându-ne însă că urmările ar putea fi cât se poate de neplăcute ba chiar îngrijorătoare având în vedere alianța de acum cu Rusia și apropierea mult prea mare a sârbilor din interiorul țării, care speră să aibă în curând o organizare proprie, de moscoviți, ca de eliberatorii și susținătorii lor firești, ne rugăm ca, pentru moment, întreg cuprinsul acestei rugăminti

preaumile să nu-i fie adus la cunoștință deloc clerului superior iliric sau sârbesc și nici să nu fie folosit împotriva lui.

Prin această rugămintă aducem fericirea a milioane de oameni aproape de inima Excelenței Voastre, pătrunsă de dragoste adevărată pentru oameni, și de aceea suntem însuflețiți de credința că vom putea atinge cu ajutorul unui susținător atât de puternic înaltul țel al propășirii umane pentru atât de mulți supuși neglijați și necultivați, dar care sunt și acum, spre mare mirare, credincioși și de încredere. Arad, în Ungaria, la 1 ianuarie 1814
preasupuși și ascultători
preoțimea de rit greco-neunit și locuitorii
români din Ungaria

Documentul 2

1815 august 3, Lipova – Comunitatea bisericească a românilor ortodocși din Lipova se plânge lui Ștefan Avacumovici, episcopul Timișoarei, de tentativele repetate ale preotului Gheorghe Obradovici de a impune folosirea Psalterii în limba sârbă la slujbele dumnezeiești și îl roagă să-i interzică pe viitor atât aceasta cât și stârnirea unor conflicte cu ajutorul celor câțiva acoliți pe care i-a câștigat de partea sa; cere ca, pe viitor, slujba în biserica de la Lipova să fie săvârșită în limba română, deoarece majoritatea covârșitoare a enoriașilor sunt români, iar biserica este proprietatea lor; solicită ca, în locul celui de-al treilea episcop care murise de curând, să fie numit un român.

Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul CMLXXXVIII, nr. 310; copie (fost Mss. 2445, f. 11–12); o altă copie la nr. 313 a.

Excellentissime, Illustrissime ac Reverendissime
Domine, actualis intime status consiliarie
et Episcopo, domine nobis gratiosissime,
colendissime!

In quantum imbecillitas humana admittit distatque nostra naturalis prudentia, nos, g.r.n. unitorum ecclesiae Lippensis, cunctorum nobis praepositorum dominorum parochorum, omnes et singuli parochiani quod in isthoc uno consentire, convenire constanterque cointelligenter esse debeamus sancte credimus, quidem quod Deus Omnipotens nunquam hucadusque sibi unam aut aliam praelexit linguam per quam solam coli adorarique vellet, verum, per cunctas et universas nationes et linguas sincero corde ortas, profusas vel praestari solitas adorationes acceptet, penes quam simplicem cointelligentiam quam in caeteris omnibus, ita etiam praemisso merito plane usque hodiernum pacifice semper convixerimus.

Pro pluralitate animarum Valachico idiomate praeantelatos et nobis praepositos dominos parochos sacris ab initio continuative semper celebratis, ast ab aliquot annis domino Georgio Obradovits ad ecclesiam hanc nostram accedente, et si unus homo ecclesiam nequaquam repraesentet ac efficiat, tamen quam inter praelaudatos dominos nostros parochos, tam vero inter miseram hanc nostram plebem diversas intolerabilesque causavit confusiones, inter cetera autem, sola ex sua elasticitate ac superbia, die adhuc 31-a Martii 1815 Psalterium unum Rascianicum (quod vix tres quatuorve inter mille et ultra animas intellexerint) pro exercendo et continuando cantu ecclesiam adferendo, et talem cantum in Pentecostalibus etiam diebus institui disponendo, imo praeter saepius nominatus nobis praepositos dominos, parochos aliquot ex parochianis etiam, qui aliquantum ex Rascianismis intelligere praetendunt, utpote Zanfir Detsko, Gyorgye Antonovits, Partenyie Panajot, Peter Jeremits, Maximilian Milovszky, Vikenti Dobrein et Zsika Hazines, ad id seduxit et adduxit, ut iidem omnes Temesvarinum ad Excellentiam Vestram adeuntes, contra innocentem et miseram hanc nostram Valachicam plebem absque omni fundamentali causa conquererentur, ut sic eandem totaliter opprimi efficerent scopumque suum in exercendo Rasciano cultu divino pro palatu suo et aliquot seductorum individuorum attingere possint et valeant.

Ideo Excellentiam Vestram demississime rogandam orandamque habemus, quatenus tam praedictum dominum Georgium Obradovits, qua caeterorum seductorem, quam vero omnes et singulos praenominatos seductos à conatu suo amoveri, dein sedes in ecclesia sola ex superbia et intolerabili cum scandalo frequentare asveta individua ab isthoc ulterius producendo usu arceri, à pluralitate animarum ita et ratione proprietatis ecclesiae plebis Valachicae cultum divinum imposterum suo per Valachico ideomate celebrari ac denique in locum tertii tutoris ecclesiae huius nostrae nuper dierum demortui aliud Valachicum aptum individuum constitui et assumi gratiose disponere non dedignaretur. Quibus demississime petitis altis gratiis enixe commendati, in profundissima humilitate sumus et manemus Excellentiae Vestrae infimi subditi g.r.n. unitorum ecclesiae Lippensis omnes et singuli parochiani ac Valachicae plebis individua in universum.

Signatum Lippa, die 3-a Augusti 1815

pe verso: Ad Excellentissimum, Illustrissimum ac Reverendissimum dominum, dominum Stephanum Avakumovics, S.C. et R. Apostolicae

Maiestatis actualem intimum status consiliarium, item Orientalis Ecclesiae graeci non-uniti ritus dioecesis Temesvariensis episcopum, dominum colendissimum, gratiosissimum, humillima instantia ad intus scriptorum supplicantium Lippensium ecclesiae g.r.n.u. parochianorum.

Documentul 3

1815 august 15, Lipova – Declarația a 21 de români din Lipova, dată cu mare probabilitate lui Moise Nicoară, în legătură cu incidentul produs la 31 martie 1815 în biserica ortodoxă română de acolo și în timpul Rusaliilor, precum și cu privire la răspunsul lui Ștefan Avacumovici, episcopul Timișoarei, prin care era aprobată impunerea limbii sârbe la slujba dumnezeiască, acțiune inițiată de preotul Gheorghe Obradovici și alți trei preoți „greci”.

Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul CMLXXXVIII, nr. 309; original chirilic (fost Mss. 2445, f. 9 r-v).

Atestat

Noi, cei mai jos subscriși, adecă toată partea cea romanească, arătăm cauza larmi(i) ce s-au întâmplat în 31 martie în anu 1815 în biserica noastră cea romanească al [sic!] Lipovi(i).

1. Începutul larmi(i) și a sfezi(i) întră romani și greci estă așa: cetind romanește Psaltirul doi prunci după obiceiii biser(icii), au îndrăznit, fără omenie, Obradovici Grigori [sic!] și au luat cartea din mâna pruncului cea romanească și au dat alta moscălească, zicînd că nu estă slobod a ceti romanește și s-au făcut o tăcere mare în biserică, neștiind toți oameni(i) întâmplarea ce s-au făcut.

2. A doaă [sic!] zi s-au întâlnit părintele Partenie Popa cu Obradovici, zicîndu-i că nu-i slobod a ceti romanește de partea de dreapta. Atuncea s-au răspuns popa Partenie: „Fi(i) în pace, că nu te conoaștem stăpân, nici protopop, nici popă, că noi avem acest obicei, pe care nu-l poți tu strica.”

3. Pă lângă atâta mânie s-au turburat pentru cuvântul părintelui Partenie, cât nu singur, ci au sculat toată grecimea, însoțind și cei puțini sârbi cu multe pări a lor tocma la vlădica. S-au dus așa, arătând pre domnul prota și pre popa Partenie, că au înțelegere cu vlădica de la Oradea Mare, care cu mânie mare au fost pornit asupra lor.

4. Văzind Obradovici și greci(i) că vlădicu au îngreoiat cu on brâu pe domnu prota și pă părintele Partenie, așadară ce ș-a alesă lor preoți(i) ceialalți, care să le ajute să fie cu ei însoțiți asupra romanilor, care lucru l-au început în zio de Rusali(i), căci atuncea au început a sluji în biserica

romanească numai moscălește și grecește, și au fost obiceiul în toți ani(i) a eși cu profeșionu a doa zi de Rosali(i). Mulți oameni n-au vrut a eși, ci aștepta să vie domnu prota să întrebe cauza din ce sânt ei lipsiți de slujba romanească, iară mai pe scurt, cei 3 popi grecești – părintele) Simeon, părintele) Lazar, părintele) Vasile – fiindcă ei au slujit, n-au vrut să iasă.

5. După eșirea de la slujbă au fost gata greci(i) și raști(i) asupra romanilor cu cei 3 preoți a lor cu larmă, care și până la domni(i) de Cămară i-au pârât, și după ce au conoscut domnii viclesugu lor, i-au trimis să caute la Episcopu și Metrop(olitu). Mai multe pări ducând la Episcopu, au eșit și el singur afară la Lipova.

Noi, romani(i), niciun folos n-am dobândit, da mai mare năcaz au întărit asupra noastră, căci sântem săliți și Evanghelia a u [sic!] asculta muscălește și dascăl, pe bani romanești, să primim sârbesc. Iară arătând noi cererea noastră, pecum arată copii aicea, așa cuvânt ne-au dat Episcopu, că bine au făcut Obradovici, și care nu știe moscălește și grecește să meargă *bez traga* macar la diavol! Cu aceasta arătăm Domnii Tale și mărturisim și încă după ducerea vlădici(i) mai multe ba(t)jocuri și hule au pornit greci(i) peste noi. În Lipova, 1815 an, Avgust 15.

Gligor Filip m.pra. [chirilice], Lazar Roșu ppr. [chirilice], Ezechil Popovici ppr. [chirilice], Hristofor Stoica ppr. [chirilice], Georg Roșu m.pr. [chirilice], Constantin Roșu [chirilice], +Morari Nicolae [chirilice], Petru Arjoca [chirilice], Nicolae Schelegian [chirilice], Atanasi v. Fogarași [chirilice], Nicolaus Vörös alias Roschu, königl. Salz-Aufseger [sic!] ppr., Nikolas v. Faor, Grigorie Mihailovici m.ppra. [chirilice], Moisei Schelegian [chirilice], Ion Stenclă [chirilice], Stoica Gheorghe [chirilice], Gavrilă Nedici ppr. [chirilice], Nicolae Nedici m.p. [chirilice], Cara(n)fil Savici m.pr. [chirilice], +Ion Gruni [chirilice], Mitru Schelegian [chirilice]

Documentul 4

1815 octombrie 9, <Lipova> – Comunitatea românilor ortodocși din Lipova se plânge contelui Ignác Almássy de Jadani și Török Sz. Miklós, comite de Timiș, de tentativele de eliminare a limbii române din biserica și școala din Lipova, acțiuni susținute de episcopul Timișoarei, Ștefan Avacumovici, și solicită efectuarea unei investigații în urma căreia limba română să fi folosită la săvârșirea întregii slujbe dumnezeiești, preoții plătiți de comunitate să fie doar români, la fel ca învățătorii, să nu fie schimbat învățătorul aflat în funcție, care predă

copiilor cititul și scrisul în limba română, iar în funcția de epitropi ai bisericii să fie numiți români, pentru a fi evitată deturnarea milosteniilor. Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul CMLXXXVIII, nr. 310; concept (fost Mss. 2445, f. 13–14) un alt concept la nr. 313 b.

Excellentissime ac illustrissime domine comes,
comes Temesiensis et supreme comes!
Inclyta universitas! Domine, domini
gratiosissimi!

Ritus Orientalis Christianos unicum et principale illud in divinis ab Ecclesia Romano-Catholica decernit discrimen, quod Sacra in nativo eorum ideomate celebrari debeant, horum Latino peragatur sermone. Quamvis indubium sit, multum ex hac Orientalis Ritus Christianorum institutione in plebem dimanare emolumentum, quae Scripturae ignara, sacris cantionibus et precibus quae apud Romano-Catholicos partem cultus divini animos fidelium penetrantem constituent, destituta, ex sole Sacrorum nativa lingua sua celebratione principio religionis legesque moralitatis et praecepta Dei haurire potest, ingemiscit nihilominus infrascriptus populus Valachicus Lippensis, quod ab aliquo tempore spirituali hoc institutione penitus privata habeatur, nam ex quatuor parochis fuit unicus tantum natione Valachus est, tres alii linguae Valachicae expertes sunt, qui Sacra, ex praescripto excellentissimi domini dioecesanus episcopi, non nativo Valacho, ast nec proprio Illyrico, verum Moscovitico ideomate peragant. Sane si libri ecclesiae lyurgici, qui secus pro cunctis Orientalis Ritus Christianis sub Sacra Regni Hungariae Corona iure civitatis donatis Budae per Typographiam Universitatis Regiae praerecomandari debent excussi fuerint, illos in Russia et lingua Moscovitica impressos haberi observabitur Ipsa etiam scholasticae iuventuti Valachicae institutio Rascianicis, linguae Valachicae expertibus, concredi intenditur didascalis, qui iuxta in viationem altiore teneros pubis Valachicae animos in annis ad elementa literarum percipienda aptis, characterum et precum non tam Illyrici quam Moscovitici ideomatis perceptione macerent, ut dum schola pueri egrediuntur, nihil omnino profecisse appareat. Docenti actuali nationis Valachicae, ex Schola Praeparandiali Lippam ordinato, quod is à praedictis ordinibus devians, pubem Valachicam Valachicas doceat literas, vitio vertitur moveaturque Acheronta, quo eo eliminato, docens Rascianicus queat illocari.

Excellentissime domine comes!
Inclyta universitas!

Adiacente perhibetur consignatione, quod Orientalis Ritus Ecclesia Lippensis ex (...) Valachicis, (...) Rascianicis, (...) Graecis patribus familias constet¹. Ipse hic fidelium numerum indigitat, cuiusnam nationis homines plus ad exstructionem ecclesiae scholaeque contulerint ac ad solutionem parochorum et docentium concurrant. Vehementer proinde nobis, natione Valachis Christi fidelibus, dolere profiteamur, quod qui ecclesiam scholamque exstruxerimus parochosque et docentes solvimus, in honorem summi Dei et nostri ac prolium nostrorum institutionem, fiat isthoc potentiore, artibus aliquot Rascianorum atque Graecorum, quos, praeenatae Scholarum Nationalium Director Gregorio Obradovics, Sua etiam Excellentia episcopus dioecesanus protegit, excludamur neque aliud nobis relictum habeatur, nisi quod sub divinis alternative nunc lectio Epistolarum Apostolicarum, mox Evangelii Valachico ideomate instituetur. Secus autem, ex Sacris, Moscovitico ideomate celebratis, nec nos neque ipsi sacerdotes Illyrici quidquidem intelligant, quod item ex schola, nostris impensis exstructa, optimus docens, ideo tantum quod Valachus sit, amoveri intendetur, quod denique epitropi non ex Valachis verum Graecis ac Rascianis legantur et ita nos, nativi Hungariae filii, in patria noastra inque laribus, in his, quae aeviternam animarum felicitatem tam proprinque respiciunt, externum arbitrio et palato subiugemur et omni nos excolendi occasione privemur. Supplices ideo Excellentiam Vestram Inclytamque Universitatem exoramus, quatenus disinteressata mixta investigatione ordinata atque efficaciter disponere dignetur, ut: 1-mo, in ecclesia, sumptibus et viribus nostris exstructa, Divina per extensum nativo nostro ideomate celebrentur. 2-do Parochi, quos Valachi solvimus, natione Valachi esse debeant. 3-tio Prolibus nostris Valachici praeficiantur docentes modernusque docens noster, propterea tantum quod Valachus Valachicam plebem Valachico ideomate imbuit ac instituit, non mutetur. Et 4-to, pro epitropis seu curatoribus ecclesiae et reddendis super piis oblatiis, potissimum per fideles Valachos collectis rationibus, Valachi praeficiantur, quum non dubie observemus, modernus epitropus Graecus pecuniis ecclesiae pro propria speculatione abuti et peculiari assolere. Qui gratiis devoti perseveramus Excellentiae Vestrae et Inclytae Universitatis

humillimi Orientalis Ritus fideles Valachicae
nationis oppidani Lippenses

9-a 8-bris 1815

¹ Cifrele nu au mai fost scrise.

Documentul 5

1816 iunie 28, *Aradul Vechi* – Scrisoare deschisă a lui Moise Nicoară în care sunt dezvăluite situația dificilă în care se află Preparandia de la Arad și persecuțiile la care sunt supuși profesorii acesteia. Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul CMLXXXVIII, nr. 7; copie (fost Mss. 2442).

Copia. Missilis literae

Quantopere cordi sit Sacratissimae Suae Maiestati cultura nationis Valachicae ex erectione Instituti Pedagogici Vetero Aradinensis Valachici curae et directioni domini consilarii Nestorovits concrediti luculentissime patet. Institutum hocce ab effluxu iam quatuor fere annorum, non obstantibus omnibus per inimicos culturae nationis Valachicae positos impedimentis, ad praesens usque fini suo correspondisse blandiri mihi possum et audeo, nam centem iam iuvenes melioribus sane moralitatis christiane principiis imbuti, vera et solida officiorum erga Deum, terrae Principem, Patriam et proximum cognitione hausta consecutoque civilisationis gradu, effective notabiles in cultura nationali progressus fecerunt et maiores adhuc facerent actu, nisi essent quaedam interna obstacula quae vili meo iudicio ad ulteriorem huius Instituti faciendum progressum insensibiliter et sensim debilitandum et impediendum directa esse apparent suntque sequentia: 1. Creatio domini Sabbae Arsits, hominis idiotae et illiterati, in localem Instituti directorem, num qualis promotio culturae nationis sub directione talis hominis sperari possit, facile omnis perspiciet, praecipue si quis et eum et circumstantias huius noverit. 2. Amotio domini Czikindyal, catechetae de literatura et Instituto Nationali benemerenti viri, quin cum eodem causae amotionis suae abhinc communicatae fuissent, et dein in eius locum

3. Suffectio individui, si non ex toto Rasciani, certe rascianisati priori, catecheta in omnibus inferioris, qui culturae nationalis osor potius et impeditor est quam fautor et promotor.

4. Dilatio confirmationis professorum Diakonovits Loga et Jorgovits, horum virorum fatigata et de Instituto hoc posita merita prorsus nihili fiunt, imo honestam toti publico notam eorundem comportationem et alias qualitates eorum superior inspector seriose impugnat et vituperat, quod non possum supprimere, cum promeriti proemii loco non auditi gravi adhuc poena afficiantur. Certe et hi duo eodem iuri quo professores Instituti Sz. Andréensis à spatio iam quatuor annorum altissimam promeriti sunt confirmationem.

5. Incuria qua fit, ut superior noster nihil moveatur lacunosa situatione aedificii scholaris, cui malo facillime mederi posset. Hac re una cum iuventute maximis calamitatibus expositi sumus. Altera vice iam per plures septimanas ob exundationes hac aestate studiis vacare haud possumus. Nunc quoque, ob factorem ex supportatione piscium, ranarum et aliorum insectorum exundatione in scholas allatorum prope enecamur.

6. Exoperatio linguae rascianicae in Institutum hocce absque ulla necessitate et utilitate introductae, cuius studium nunc quidem ab initio privatum sed indubie ordinarium evadet, ad quod audiendum proxime omnes praeparandi variis sub praetextibus cogentur; sunt enim innumera ad hoc in effectum deducendum.

7. Aspera et plane despotica procedura domini superioris directoris cum professoribus, qui iis, quin eos prius exaudiat vel delationes contra eos factas declaret vel ad minus in veritatem et falsitatem inquireret, plane amotione ab officio qua absolutus dominus minatur, prout ex adnexis sub A et B videri potest. Complura alia adhuc adaperienda essent, nisi me modestia vetaret. Haec omnem culturae nationalis promotorem animo consternunt et plene convincunt, quod etiam dominus consiliarius Nestorovits communem cum reliquis Rascianorum maioribus quoad promotionem culturae Valachicae habeat opinionem et quod non nisi mediis ab iisdem differat. Vetero-Aradini, 28-a Junii 1816

Traducere

Copia. Scrisoare circulară

Prin înființarea Institutului Pedagogic Românesc de la Aradul Vechi, încredințat purtării de grijă și conducerii domnului consilier Nestorovici, se poate vedea cu cea mai mare limpezime cât de mult îi este la inimă Praesacrei Sale Maiestăți educarea neamului românesc. Mă socotesc încântat și îndrăznesc să spun că, după scurgerea a aproape patru ani, acest Institut, fără a ține seama de toate piedicile care i-au fost puse în cale de dușmanii educării neamului românesc, și-a îndeplinit până acum scopul, deoarece deja o sută de tineri dintre cei mai buni, cu totul pătruși de principiile moralei creștine, după ce au strâns cunoștințe adevărate și temeinice despre îndatorințele față de Dumnezeu, față de stăpânul țării, față de patrie și de semenii, urcând apoi treptele educației cetățenești, au făcut într-adevăr progrese notabile în educația națională, ba chiar ar fi înregistrat și altele, mai mari, până acum, dacă nu ar exista unele piedici interne care, după modesta mea părere, se vădesc

a fi de-a dreptul de neînțeles pentru înaintemergerea acestui Institut, slăbind-l și stânjenindu-l puțin câte puțin. Acestea sunt următoarele: 1. Numirea domnului Sava Arsici, un om ignorant și neînvațat, ca director local al Institutului, deoarece ce fel de progres în educarea neamului poți spera sub conducerea unui astfel de om, lucru de care oricine, mai ales acela care îl cunoaște atât pe el cât și situația de acolo, își poate da lesne seama. 2. Înlăturarea domnului Țichindeal, dascăl de scris și de literatură al așezământului național, un bărbat care binemerită, chiar după ce i-au fost comunicate de acolo motivele înlăturării, iar apoi 3. Punerea în locul lui a unei persoane care, chiar dacă nu este sârb cu totul, fiind însă mai înainte cu siguranță sârbizată, un dascăl care îi este în toate inferior, fiind mai mult unul care urăște și pune piedici educației naționale decât să-i fie apărător și promotor. 4. Amânarea confirmării profesorilor Diaconovici-Loga și Iorgovici, nesocotindu-se cu totul strădaniile acestor bărbați și meritele lor față de acest Institut, ba chiar și purtarea lor cinstită, cunoscută întregului public, și alte însușiri ale lor, pe care un observator nu ar putea să le combată și blameze cu temei, așa că nu mă pot împăca deloc cu faptul că, în loc să le fie răsplătite meritele, au avut parte de o pedeapsă grea, nemaiauzită până acum. Desigur, aceștia doi sunt cei care, pe drept, au binemeritat prealnalta încurajare ca profesori ai Institutului Sf. Andrei încă acum patru ani. 5. Nepăsarea datorită căreia, [Arsici] în calitate de director al nostru, nu a schimbat nimic din starea proastă a clădirii școlii, care poate suferi cu ușurință pagube. În această privință, suntem expuși celor mai mari nenorociri împreună cu tinerii. Pe de altă parte, datorită inundației din această vară, care a ținut mai multe săptămâni, nu vom putea ține cursurile. Chiar și acum, aproape că ne îneacă mirosul urât de pe urma peștilor, broaștelor și altor insecte aduse de inundație în clădirea școlii. 6. Scoaterea limbii sârbe, introduse în acest Institut fără vreo nevoie sau vreun folos, al cărei studiu a fost la început încă particular, dar va sfârși prin a fi, fără îndoială, general. La studiul acesteia vor fi obligați sub diferite pretexte aproape toți preparanzii, deoarece sunt nenumărate acțiuni care urmăresc realizarea acestui lucru în fapt. 7. Modul aspru și aproape despot al domnului director superior [Nestorovici] de a se purta cu profesorii, căroră, chiar înainte să le dea ascultare, fie le prezintă plângerile făcute împotriva lor, fie îi întrebă cât mai puține despre adevăr sau neadevăr, amenințându-i ca un stăpân absolut cu îndepărtarea din funcție, așa cum se poate vedea din anexele A și B. Pe lângă astea mai

sunt multe altele de dezvăluit, dar moderația mă împiedică să o fac. Toate acestea tulbură inima oricărui promotor al educației naționale și îl conving de faptul că, chiar și domnul consilier Nestorovici are aceeași părere cu ceilalți fruntași ai sârbilor în ceea ce privește propășirea educației naționale și nu se deosebește de aceștia decât prin mijloace. Aradul Vechi, la 28 iunie 1816

Documentul 6

1816 iulie 31, Timișoara – Hristofor Stoica, jurat și Zanfir Lungu, orășan, în calitate de delegați ai comunității bisericești românești din Lipova, îl roagă pe episcopul Ștefan Avacumovici al Timișoarei și Consistoriul eparhial să revoce numirea unui protopop străin la Lipova, desemnat fără acordul credincioșilor și să numească drept paroh o persoană bine cunoscută tuturor românilor pentru bunele ei însușiri.

Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul CMLXXXVIII, nr. 312; copie (fost Mss. 2445, f. 15–16)

Excellentissime, Illustrissime ac Reverendissime
domine Episcopo!

Venerabile Consistorium! Domine, domini,
gratiosissime, venerandissimi!

Dulcissimae reminiscendae Imperator noster Josephus condamnatus secundum instructionem suam via excelsae Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici, Posonii die 8-va Maii 1784 n-ro 5341 indiscriminatim ad omnes gremiales iurisdictiones clementer dimissa, inter reliqua bene ordinati regiminis principia hoc quoque puncto 8-vo benigne intimari iussit: Supremae potestatis diversae partes perperam miscentur ac sinistra rerum acceptatione obscurantur. Terrae princeps suam cogitandam rationem ad moderationis limites exigens, nervum status suorumque subditorum nequaquam, ut complures alii, suam reputabit proprietatem, nec unquam in suum adducat animum, ut existimet, millions hominum unice sui causa creatos esse, quin imo crederet, se pro illis per providentiam Divinam hoc loco positum esse, quod dignissimum tanto terrae principe principium certe non tam propter sui, quam potius subalternarum suarum iurisdictionum moderationem benigne intimatum habere voluit, sinistram tamen huius clementissimi principii in ecclesiae nostrae gubernatione acceptationem longaevis lacrimis reformare nequeuntes, coacti sumus, sub nomine nostrae nationis, anno 1807 in homagiali submissione ad Sacratissimam Suam Maiestatem recurrere, quatenus nobis quoque ad instar aliarum nationum gremialium

animarum pastores et paedagogi nationales, qui linguam nostram perfecte callentes aequalem cum aliis bene moratis nationibus educationem ab ineunte aetate instillant, benigne resolverentur atque stabilirentur. Non sunt frustrate nostrae preces suo fine, apertae sunt Vetro Aradini pro nationis nostrae Paedagogis Scholae praeparato-
 riae, ex quibus plene praeparati 350 iam exiverunt paedagogi, qui in diversis suis stationibus iuventuti nostrae methodicam educationem visibili cum emolumento instillant, imo Directorum quoque Scholarem talem accepimus, qui praeparatos per se paedagogos ad efficacem systematicarum disciplinarum traditionem zelo dilucidandae suae propriae nationis animatus manuducere novit, per quae Sua Maiestas Sacratissima antelatum principium, non nos sui causa creatos, sed eandem per Divinam Providentiam pro summo terrae principe nobis datam esse immortalibus laudibus depredicando vivo contestari dignata est exemplo, unde magnum solatium cum tota nostra natione nos quoque haurire indubium est. Sed non sinit hoc commune solatium nostrum plenum esse, alia minus sperata rerum nostrarum convulsio, quam ad exemplum morigerorum filiorum in contestationem veri erga parentes suos amoris ingenuo cum candore Excellentiae Vestrae et Venerabili Consistorio confessuri tanto faciliorem speramus nos veniam impetraturos, quanto iustioribus reclamatio nostra inniteretur fundamentis. Publica namque notorietate constat, protopresbyterum Lippensem in oppido Lippa pro sui subsistentia unius et mediae parochiae beneficia habere, in quibus radicum ius patronatus neminem alium quam ipsam, respective religionis communitatem, concernere nullam patitur quaestionem, nobis tamen nulla in parte auditis, ut intellexerimus, alienae nationis et dioecesis individuum, cum manifesta canonum praeexistentiamque Altissimarum Resolutionem Regiarum sepositione, iam secundus imponitur parochus et presbiter, cuius impositioni, ne successoribus nostris iustam contra nos querulandi causam dedisse videamur, quasi nos soli iuri nostro renuntiassemus, assensum nostrum tanto minus dare possumus, quanto maius per hoc gremialibus nostrae nationis presbiteris, qui ceteroquin paribus cum extraneo qualitatibus instructi semper praeferebantur haberent, praeeiudicium inferretur. Hinc coram Excellentia Vestra et Venerabili Consistorio demisse supplicamus, quatenus nos à secundo praesenti praeeiudicio per revocationem denominati citra nostrum consensum extranei parochi et protopresbiteri gratiose liberare inque eiusdem locum talem gremialem parochum,

qui ad publicam notorietatem de tota natione nostra Valachica bene meritus est, et per suas elucubrationes in publicum missas non tantum gremialibus sed aliarum quoque dioecesium parochis ad parochialem functionem adaequate subeundam cynosuram dedit, pro nostro parochi et districtus Lippensis protopresbiter gratiose denominare non dedignetur. Ad quam supplicem nostram instantiam, dum gratiosissimam petito cum effectu operiremur resolutionem, pro casu vero eo, si demisse interpositae preces nostrae minus efficaces essent, praesentis nostri supplicis libelli et resultatus ad eundem superventuri extraditionem in profundissima humilitate exoraremus, paternis subiecti patrociniis iugi cum venerationis cultu perseveramus Excellentiae Vestrae et Venerabilis Consistorii clientium infimi

Hristofor Stoica m.p., jurat [chirilice] *Zanfir Lungu, orășan* [chirilice], id est Christophorus Stoika, iuratus, Zamphir Lungu, civis, qua communitatis Valachicae oppidi Lippa deputati

Temesvarini, die 31. Julii 1816

Documentul 7

1816 octombrie 29, Lipova – Comunitatea ortodoxă română din Lipova i se plânge lui Ștefan Avacumovici, episcopul Timișoarei, de numeroasele abuzuri comise de preotul Gheorghe Obradovici și de acoliții lui sârbi și „greci” împotriva credincioșilor români, care sunt în majoritate covârșitoare și solicită intervenția ierarhului pentru curmarea acestora.

Biblioteca Academiei Române București, *Documente Istorice*, pachetul CMLXXXVIII, nr. 314; copie chirilică (fost Mss. 2445, f. 19–20)

Ecștelenția Ta, prealuminate doamne Episcoape!

De vreme ce după instanția noastră în treaba slușbei bisericești, Ecștelenției Tale la anu 1815 în luna lui iunie dată, până acuma nici o răzoluție n-au urmat, și pentru aceia acelaș pricini neîncetând, ba încă din zi în zi mai tare înverșunându-să, sântem de iznou siliți a ne plânge și Ecștelenției Tale mai apriat înainte a le pune, precum urmează: a) Gligorie Obradovici și capelanul Vasilie Demetrovici, dând pricină spre a să face întră Rumâni și întră Sârbi înpărăcheri, fiind noi la număr 645 de familii iară Sârbii cu Grec(i) cu tot ca la 43 de familii, după dreptate ni s-au văzut a pute cere, ca în biserica noastră toată slușba lui Dumnezeu să să săverșească [rumânește]. b) Am fost cerut iareș după mulțimea familiilor rumânești, ca în strana ce-i [în] dreapta să să cânte și să să cetească rumânește, și aceasta

cu atâta ni s-au văzut a fi mai drept, cu cât mai tare sântem învinș despre ace(e)a, cumcă unde sânt mai puțini Rumâni decât Sârbi, acolo rumânește niceun „Doamne, miluește-ne!” nu să cântă. c) Am cerut ca curatorii(i) bisericii(i), și anume cel dintâi și al doilea, să fie Rumâni, tot din aceeaș pricină, cât Rumâni(i) sânt mai mulți decât Sârbi(i) și mai cu samă pentru aceia, pentru că Sârbi(i) și Greci(i) de câte ori au fost curatorii s-au găsit vicleni, precum s-au găsit Grecu Vasile Costantinovici și Sârbu Cusman Ilici. d) Am fost cerut ca Obradovici, care numai o vinitură ieste și nice casă în Lipova n-are, pentru că au îndreznit a lua Psaltirea ce(a) Rumânească din mâna cetețului și au poruncit să să cetească sârbeaște, cu toți ceialalți cari n-au slujbe în strană, să iasă din strană. La aceste ni s-au răspuns noaă de cătră Ecștelenția Ta cu vorba, cum că bine au făcut Obradovici luând cartea ce(a) rumânească din mâna cetețului și au poruncit a să ceti sârbeaște, iară cum că să să țipe aceia din strană nime nu poate face. Văzând așadară Greci(i) și Sârbi(i) cum că noi, Rumâni(i), de la Ecștelenția Ta nice o mângăere ca de la un arhipăstoriu sufleteș nu căpătăm, ci numai înfruntare și cuvinte de blăstăm (Mergeți la dracu!) ne-am câștigat, numai mari coarne s-au rădicat asupra Rumânilor și, în vreme la mijloc trecută, osăbite ecștesușuri și prevaricații au făcut, precum: e) Acelaș Obradovici, Moisa Hadjici, Milovski Pera, Ieremici și alți Greci și Sârbi, când să cetește și să cântă în strane rumânește, fac din stranele bisericesti strane de comedie, râzând, scuișând, trăgând bornut, în sălă tușind și alte sămne de hulă spre scandala de obște și mai cu samă a neamului Rumânesc fac. f) La Jica Hadjici în casă fiind mai mulți Greci chiemați la prânz și fiind și capelanu Vasile și popa Lazar acolo, au ținut prânzul acela până după cină, iară după ce s-au îmбетat cu toți(i), când închina pe sănătăți, au poruncit să li să tragă clopotele bisericii(i). Auzind dară aceasta comedie nu numai Rumâni(i) ci încă și Nemți(i) s-au ris, ba uni(i) s-au și spăimântat, gândindu-să a să fi aprins undeva ceva, și alergau oameni(i) în toate părțile pe uliți. g) Acelaș grec Jica Hadjici, numai că au cărpit un clopot crepat, și-au scriat numele pe dânsul și măcar că noi am protestăluit să nu să pună în turn, că ne ieste voia a-l mai mări, totuș părintele protopop, acest de acuma, nebăgând samă, l-au sfințit și au poruncit de s-au rădicat în turn. h) Părintele protopop de acum, în Dumineca trecută, după Sf. Slujbă, în loc de a ne da vreo învățatură spre mângăerea norodului, cu cătane de Cămară numaidcât ne-au dus la Casa Orașului și acolo ne-au cetit o poruncă pentru [plata] preoților, poruncind ca să să dăe

la preoți 3 măsurii de la paor întreg. Prin aceasta faptă cu atâta mai tare s-au vătămat oameni(i) și s-au obligat, căci până acuma era obiceiul ca așa porunci sau în biserică sau în școală să să cetească iară nu în Casa Orașului cu asistenție, precum doară oameni(i) n-ar vie a da birul preoților cum au dat și până acuma după previghentul obiceiului. i) Capelanul Vasile Demetrovici, lăpădându-să de Rumâni și scriindu-să a fi Sârb, la Botez umblând cu crucea după obiceiul, au petrecut 70 de casă [a] Rumânilor. Într-alt prilej, fiind chemat la un beteaș, s-au dus la un prânz grecesc și așa beteașul au murit necuminecat și neispoveduit, anume Mitru Arinți. Iarăș într-alt prilej, împotriva obiceiului bisericii(i), au îngropat un Rumân numai în ba(t)jocură, fără de cruce etc. Și aceste sânt pricinile pentru care au zis Rumâni(i) că nu-i vor da birul, iară nice să aibă vreo nădejde de a pute eși preot în Lipova. Din care toate lesne să poate vede cum că noi, Rumâni(i), numai cu nedreptăți și batjocuri ne îngreunăm, care cu atâta sânt noaă mai triste și mai spre durere, cu cât mai bine știm noi aceia, cum că biserica noastră cu bani(i) noștri, cu mânilor și cu trăgători(i) noștri s-au rădicat, iară Greci(i), de au și ajutat ceva în bani, capitalul său cu camătă au tras înapoi. Drept aceia, ne rugăm ca și până atuncea, până când ne va veni de la Preaînaltul Loc, după cererea noastră, în treaba aceasta așternută, milostiva Răzoluție pentru toate cererile noastre mai sus înșirate, să nu ni să facă destul, într-altmintrelea vom fi siliți și la Sfântul Scaon Metropolitesc a ne plânge. Iară capelanul Vasile Demetrovici, care din pricinile mai sus arătate nice o nădejde de-a pute fi în Lipova paroh nu poate ave, să să mute la altă stație. Așteptând milostiva Răzoluție, cu toată cuviincioasă cinstire rămânem.

În Lipova, 29. Octobris 1816